

MURATÁJ

irodalom
művészet
társadalom
tudomány
kritika

'16 1-2

Írott szóval a megmaradásért...

Sok szeretettel a 60 éves Bence Lajosnak

Muratáj
Irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat

magyar nemzetiségi művelődési intézet
zavod za kulturo madžarske narodnosti

Lendva
2016

Szeretettel Lajosnak

Fotó: Spitzer F.

Megy a nap lefelé

34

Körmend, Rátót, Rönök, Kérésztúr – dörmög alattunk halkan az autó, nyeli-nyeli az aszfaltkígyót, utazunk Tányával Regédébe. Hosszú hétvége, lássuk Johannes Aquila kettészelt stájër-vënd városát: bolgárként, magyarként nem árt elnézëgetni, hogy nemcsak nekünk jutott ki a jóból, imitt-amott versailles-i hullarablók, kinevezett győztesek is megkapták a magukét. A nap már a nyugati dombok fölül süti Pannóniát, suhanó vasládánkban a Ti lemezetek szól – zëng-zúg a murai nótázók hangja. Érdës-bársonyos baritonok, dunántúli telt zöngék, nyílt e-k, ó-be hajló szövégi ë-k rajzanak, ringatnak gyerekkorom Rába-menti nyarai felé. Szállunk térben-időben, avar, tót, magyar, némët falunevekën bölcsködünk, szinte mint diákkorunkban az egyetemën. „*Rukkolnak a legényék, a szép húszéves legényék*” – s máris a budai Ménësi úton vagyunk, gyertyázó májusi gesztényék alatt, az Eötvös Kollégiumban. No, ha szépék nem mind voltunk is, húszévesek igen, s berukkoltunk Budapestre, az ELTE élit kollégiumába.

Hogy is volt, Lali?

Gombocz, Kodály, Szabó Dezső, Horváth János, Szëkfű, Kérésztury alma matéria akkor még igyekezëtt megfelelni az alapító (lám, Wlassics is zalai volt) szándékának; művelt és magyar középiskolai tanárokat akart képezni. Igazgató, egyetemi vezetők, diákbizottság csöndes összjátéka óvta a hely szellemét, s amint a népek barátságának jegyében idejüket töltő külföldi ösztöndíjasok közül igen kevesen kerülhettek ide, valamiképpen az is természetës volt, hogy a szomszéd országokból bölcsészkarra jövö magyarok szinte mindannyian az Athéni iskola alatti lépcsőt koptatták. Jó iskola volt ez mindannyiunknak. Annak a félvidéki szökének, aki némësi ipszilónra végzödő magyar nevéhez reklamáta (hiába) a hirdetőtáblán általunk lehányott -ovát, annak a kassai fiúnak is, aki ezért lenacionalistázott (ma már persze ő is Magyarországon él), annak a losonci lánynak, aki március 15-én zokogva szavalta a nagytársalgóban Utassy József Magyarország! című versét, s nekünk, „anyaországiaknak” is, akik készületlen családanyaként (a

régi Collegiumban is így hívták a gólyáját pásztoroló fölsőévest) szembesültünk a fölszabdalt magyarság hol multságos, hol riasztó sokféleségével (manapság ezt nyilván a „szétfejlődés” eredményének neveznék, noha fejlődést nehéz lett volna fölfedezni benne). A határon túli magyarok külön kasztja voltak ti, jugoszláviaiak, s bár hál’ Istennek olyan kevés akadt köztetek, aki a jugóságra büszke lett volna (a borzalmas szót is csak a pesti szellemi alvilág használta), a zsebükben lapuló világútlevél még a (majdnem) konvertibilis dínár szabadsága lengedezett körülöttük. Időbe telt, míg megértettük a nagy balkáni birodalom tartományaiból érzékelő különbözőségét, azt, hogy a Párizsban összeeskábált s Málta után darabokra szakadandó tákolmány részeinek más-más refléxi mozgatnak titüket. Bács megyei fiúk óvatosságában, drávaszögiek duhaj kedvében, mérsékelt bétűhességében, kocsmás-természetes magyarságában családi háttérén, egyéni vérmérsékleten túl a titói pasalukok többféle módszere, a beolvadás eltérő állapota mutatkozott. Emlékszél-e, Lajos, mikor Tányával gyakoroltátok a cirill bétűket? Csáth Géza épp akkor jött divatba Pestén, az én szívem pedig Kosztolányi hangulatában kész volt megszakadni a *cirill bétűs Szabadka* miatt, – nagyot néztem hát azon, hogy Ti ott a nyugati zugban az óbolgár ákombákom nélkül is fölnőhettetek. Kölcsönös tájékozatlanságunk évek alatt csiszolódott össze, olvasmányaink Eötvös könyvtári magányában, Szörényi vagy éppen Kiss Ferenc tanár urak óráin, focizgatva-izsgatva, éjszakai beszélgetésükön – mindenkinek magánügye volt, melyikből hogyan részelt.

„Istenem, Istenem, hogy lesz az életem?”

Legtöbbünk még a vidéki ifjú világhódító öntudatlanságával lubickolt a főváros (Varsó, Krakkó után akár a „keleti tömb” fővárosának is érezhettük) szabadságában, szellemi játékterében – évekbe telt, míg legjobb tanárainktól és az egyetem, akadémiai intézetek, szerkesztőségek határán laboráló marginálisoktól megtanultuk, hogy e tágasnak-barátságosnak érzett játéktér bizony csak játszótér, s a szabályok rég még vannak írva. Volt persze néhány, már otthonról pályára állított, szigorúan céltudatos társunk, s pár született Rastignac-unk is, de legtöbbünket a megélhetés még kevésbé

foglalkoztatta, mint az élet nagy kérdései, szerelém, tudomány, művészetek. Rád is így emlékszem: kirobbanó hahotáidat tán még most is visszhangozzák a hosszú folyosók, mintha gitárod is lett volna (játszottál is rajta?), tornatermi gyilkos fociméccseinkén ténem hajtottál, hanem csak játszottál, kék szeméd, szalmaszínű hajad pedig még férfias tornatanárnőnket is elbűvölte (válogatott kézilabdázó volt, s mint 1990 után hírlétt, az Eötvös Kollégium előtt női börtönben nevelőtiszt). Úgy emlékszem, ricsés kendődel kissé az élet hercegeként közlekedtél a Bölcsészkar, az Eötvös Könyvtár és a május elsejei tabáni Locomotiv GT-koncertek Bermuda-háromszögében, leginkább sietve, kék farmérban, s igen, mintha patkolt-kopogós cowboycsizmád is lett volna bizony, amit eléggé rosszalottunk. (Hasonlóval csak Baranya Aranya, még az önmagát kereső rábaközi besenyőfi büszkélkedhetett.) S hogy emlékezetem mégsem csalhat egészen, bizonyítja, hogy aranysörényű gyakorlótanárnőnk, akihez Tányával együtt beajánlottalak hospitálni a Radnótiba, személyes megjelenésed után gyorsan fordított egyet jól kieszelt haditervén: őt küldte az érettségizőkhöz tanítani, téged még a hetedikészekhez osztott be – ma sém tudom, vajon a bolgár „kistanár” szenvedett-e többet az elkanászodott nagykamaszokkal, vagy a bogárhátú volkswagénod érkezését ablakból-büféből vihogva leső, szerelémre termétt, karcsú, magas lányok sárló serege.

„a zászlója piros-fehér-zöld”

S míg – inkább még magunkat, mint a föladatot – komolyan véve készülgettünk az életre, az bölcsen körénk rakta a dolgokat, s elkészített minket. Lám, az emlékezésben is egymás mellé úsznak az attribútumok: cowboycsizma, volkswagén. 1979-ben járunk, a ködös, büdös budapesti őszben világítótoronyként lebeg a Collegium Gellért-hegyi épülete a Körtér morajló zűrzavara fölött, s az ablakon kibámulva hirtelen eldöntjük: megyünk Aradra koszorúzni. Bár az oltyán susztérnak még nem ment el egészen az esze, de már szűk idők járnak, sűrűn jönnek a rossz hírek Erdélyből, rajta, lássuk hát, mi lesz. Autótok csak nekték, jugóknak van (még a későbbi nagyon szabad és demokrata párt leendő főkolomposának, de az egyrészt trabant, másrészt amúgy is titkolja, s néhány saroknyira rejtégeti), tehát két külföldieknek járó rendszámmal

stigmatizált bogárral vágunk neki heten-nyolcan az útnak. A szándék persze nem marad titokban, így a környékét kora hajnalban fölveri Baranya Aranya velőtrázó üvöltése, ahogy belelép ajtó elé száműzött (mert frissen kent-subickolt) cowbolycsizmájába, közelebből a beléje helyezett egy pár nyers tojásba. (Alighanem a Somlaiként működő tohonya tudszoc szakos bosszulta még, hogy ezúttal lemaradt a jelöntenivalóról.) Kevés ésszel kormányozzák a világot, mondja Tömörkény embere elismerően – s valóban, Pol Pot még a tájáról ránk telepített latrunk trabantos társával a Ménési út fölötti Somlói útra jár barátkozni a Collegium kertjéből kihalászott telken álló kádérházban lakó társukhoz, pedig hát őt legföljebb egy rendszer tépte-cibálta, tán csak nem kényszerből kellett olykorán *spiclinek* állnia.

37

Jókor reggel vagyunk Nagylakon, s bár összeszűkülte gyomorral várjuk a vizsgálatot, csodák csodája, semmi baj, „*delegatie, delegatie*”, s hajthatunk is tovább a kátrányfekete országúton (a bizánci hisztéria önellátó birodalmában még az út is más színű), meszelt szedérfák sorfala között. Aradon megvesszük a virágot, útbaigazítatjuk magunkat, s már ott is vagyunk a Maros-parti emlékműnél halkán beszélgetve várakozó néhány száz ember között. „*Mikor kezdődik?*” „*Kire várunk?*” „*Jönnek-e már?*” Senki sem tud semmit, a tömeg lassan gyarapszik, az eső még-mégered, a feszültség tapintható. Egyenruhás alig van, de sétálgató szakemberek azért oda-odaállnak néhány percig az állandóbb csoportok mellé. Ázunk, várunk, nézzük a fölénk magasodó emlékoszlopot. Hirtelen dudálás, szapora román mondatok, *hájde, hájde*, a tömeg mozgolódni kezd: megérkezett a hivatalos küldöttség. Fekete autók, kézfogások, lassan hátraér a hír, hogy a magyar nagykövet jött meg. Gyorsan elhelyezik a koszorút, aztán mintha szóba elegyednének az elöl állókkal. A tömeg csak áll, mindenki vár valamire, egyszerre bártortalanul fölhangzik a Himnusz, mind többen énekélik. „*Bal sors akit régén tép*” – a nagykövet művelt embéreként nyilván tudja, hogy következik a bűnhődés is, mert szinte fejest ugrik autójába, s kíséretével együtt úgy távozik, mintha puskából lőtték volna ki. (Himnusza menekülő nagykövetét azóta sem láttam.) Az utolsó sorok még erősebben zengenek, a végső, megbékítő dallamív után süket csönd. Kisebb-nagyobb csoportokban sorjázunk föl a lépcsőn, letesszük a virágot, a halkán diskuráló

tömeg lassan eloszlik. Az arcok mintha közelebb volnának az éghez, a tekintetek fényesebbek. Indulunk mi is. Már a hídon járunk, amikor egy középkorú házaspár mellénk lép, s halkán megkérdi, nem maradt-e a csokrunkra kötött nemzetiszínű szalagból, mert ők azt megvännék. Megállunk – provokálnak? –, mielőtt végiggon-
dolhatnánk, egyikünk – Të voltál-ë? – előhúzza zsebéből az összehengergetett piros-fehér-zöld szövetcsíkot, de a férfi rászól, hogy most tegye el, s meghív egy kávéra a Park Hotélba. Kik vagyunk, mik vagyunk; amikor kiderül, hogy hárman Jugoszláviából valók, a házaspár egymásra néz. Kortyolgatjuk a borzalmas kávét s a még szörnyűbb konyakot, aztán az asszony csöndes büszkeséggel belefog: egy lányuk van, nagyon jó gyerek, magyarnak nevelik. Ha majd románhoz akarna férjhez menni, inkább megölik. Hallgatunk, a *pártközpont és pályaudvar nászából született* foayer lassan megtelik keserű dohányfüsttel, búcsúzkodunk, indulunk. Magunkban emésztjük a döbbenetet – a hosszú visszaúton hol szemérmél, hol zuhog az eső, mossa-mossa a gyalázatot. A gyorsan elfüstölt nagykövet samészai közben valahol talán már formálgatják a jelentést:

„A koszorúzás időpontjában az emlékmű körül mintegy 500, túlnyomórészt idősebb ember tartózkodott. Az emlékmű már teljesen körbe volt rakva egyéni csokrókkal és égő gyertyákkal. Koszorúink elhelyezéséhez a megyei P. B. biztosított két embert. A koszorúzást követően a helyszínen beszélgetést kezdeményeztem Ignat és Groza elvtársakkal a megyei vezetők és az ő Békés megyei kapcsolatairól. A jelenlévő helyi lakosok egyre közelebb húzódtak. [...] Mikor az emlékműtől elindultunk a gépkocsik felé, a tömegből 15–20 ember elkezdte a magyar himnusz énekelni. Nem hallgattatták el őket, de mások nem kapcsolódtak be az éneklésbe. Rajnai nagykövet” Fogalmunk sincs persze, mekkora nehézfiúval sodort egy helyre az élet, mit sëm tudunk még Rajnai hosszú életrajzáról, a vörös pártszolgálat, a hírszerzés, az 56 utáni embervadászat vértócsáiról, hogy Snagoból ő hozta haza Nagy Imréeket, hogy a kihallgatások atyamestereként hogyan terelte volt elvtársait a tuniszi vérbíró elé –, igaz, ő sëm sejti még, hogy moszkvai nagykövetként alig tíz év múltán majd neki kell végigasszisztálnia a szájcsokos „örök és megbonthatatlan” barátság megbontását, hogy aztán – vajon mi elől vagy miért mozogva? – 1990 után előbb Izraélba, majd Amërikába túrátzassa a rezidenciát. *Föl, gyermekek, tanulásra.*

„a hazája a szép magyar föld”

Azután nekem előbb, Neked kicsit később véget ér a *féllegjárás*: diploma, munka, család, lakásszerzés, építkezés, gyerekek, sorakoznak a föladatak. Másfél évtized múltán futunk össze ismét a Magyarok Világszövetségének irodalmi találkozóján a keszthelyi Fesztetics-kastélyban, ahol Szíjártó István fölkérésére a szlovéniai magyar irodalomról beszélsz. Nekem az ötágú sípolástól mindig csöngött a fülem (*borzasztó vasárnapi népünk* szellemi lézüllésének tünete, hogy Illyés szomorú metaforáját félbehallva fölkapja, s évtizedekén át süketen kongatja), de nekéd örülök: megemberesedett, napbarnított, mosolygós, magabiztos alakod, szabadjára engedett zalai tónusod még a jól válogatott társaságból is kiemel. Pár mondatot válthatunk csak, téged várnak az írók, engem a szófiai Magyar Tanszék, indulni kell. Aztán kéz-en-közön jönnek a köteteid, borod, pincéd, vendéglátásod jóhíre. A versékből – inkább a műveltség élménye, mint manír – ki-ki érzi Berzsenyi szava, ritmusa, a szülőföld ize-büze. Ném kerülőkkel, *dűlőutak mentén, kertek alatt*, inkább nyílgyenyésen találtál haza, s szemlátomást *találtál* is (ahogy erdélyi társunk mondotta volt) a szereppel. Újszülött ország igyekszik bizonyítani európaiságát, a gyorsan elillant *bratstvo in enotnost* helyén intézmények kiszellőztetése kezdődik, utak-módok nyílnak, szélésődnek. Tanítasz, írsz, szerkesztesz, szervezél, égeted mindkét végiről a *foklát*, gürcölsz a „*muravidéki magyar nemzeti közösség*” mindenéseként.

S telnek-múlnak az évek, verseidből mind több veszteség, fájdalom, harag bomlik elő. Ném árt az óvatosság, leplezd magad – hangzott minden oldalról – sokan bérlelnek tollat, vagy kölcsönöznek a fogyatékosok, egyszóval élnek ezzel a hatalomtól nem kis mértékben támogatott szolgáltatással: a küzdő kéz, működő szellem idillje agyagos sárba ragad (vagy gőztorlatokba száll?). Megcsördül kezekben Nagy László Adyra testált ostora is: buta a nép, nem kell „ennek” filozófia, sém hittan, sém asztronómia, okítani kár, tanítani nem kell, nem kell neki regény, csak regélés, még pia kell töménytelen, még sunka, még szesz, meg szalánna, még pina – az a kör, az a mérhetetlen lassan-lassan töredék-zalai vadaskertté, vasgyűrűvé záródik körötted.

De hát Lajos: volt-é az nagyobb valaha is?

Vagy csak egy játszótér mutatta játéktérnek magát? S (*Hogy*

reméltünk! s mint csalódánk!) elhinni is jó volt a csalást?
„**direkció: kanizsai templom**”

A szőlühegyen fölmagasodva, körbenézve, nemcsak a *szalalenti vasútállomásig*, tiszta időben Kanizsa vidékéig is ellátni. Ha a lëháló nap fényében jól ügyelsz, arrafelé *mindig egyenlő, igazi ország* vár, s a méla *mélancholia* nehéz óráin is tudhatod: élëget tettél már ahhoz, hogy örökös helyed légyen benne. Talán találkozhatunk!